

DEN ØKONOMISKE TEORIS PRÆMISSER

AF SVEND RIEMER

DEN Maade, hvorpaa man har beskæftiget sig med den økonomiske Teoris erkendelsesteoretiske Forudsætninger, er i Løbet af Videnskabens Historie undergaaet væsentlige Ændringer.

Under Indflydelse af metafysiske Grundforestillinger stredes man om, hvorvidt den ene eller anden Forskningsmetode var den rette Vej til Opfattelsen af de økonomiske Fænomeners »Substans« eller »Væsen«. I det egentlig videnskabelige Stadium i den økonomiske Teoris Udvikling blev det ligegyldigt, hvilken Metode den enkelte Forsker anvendte, naar han blot angav Problemstilling og Begrebsapparat paa fyldestgørende Maade og ikke i sine enkelte Ræsonnementer overskred Gyldighedsomraadet for det anvendte Tanke-system¹⁾. Her bygger den erkendelsesteoretiske Diskussion ikke længere paa Udsagn om »Virkeligheden«, med hvilken den søger at bringe Teorien i Overensstemmelse; den indskrænker sig til den mere beskedne Opgave at foretage en Begrebsanalyse.

I Almindelighed er man kun i ringe Grad klar over, at der ved Undersøgelsen af økonomiske Problemer paa denne Maade kan komme Problemstillinger af meget forskellig Art til Anvendelse, og at man hyppigt finder sideordnede Problemstillinger, der beror paa forskelligartede Præmisses. Vi maa, for blot at nævne et Exempel, gaa ud fra andre Forudsætninger, naar vi forsøger at forklare Konjunkturfænomenet, end naar vi bestræber os paa at bestemme den umiddelbare gensidige Afhængighed mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel.

Hvorledes man nu end bestemmer Præmisserne i de forskelligartede økonomisk-teoretiske Tankegange, hviler de dog stadig paa en eller anden systematisk Opfattelse af visse Elementer i den moderne Markedsøkonomi. Ved Opbygningen af sit Præmisapparat griber den økonomiske Teori altsaa stadig ind paa de almindelige Socialvidenskabers Omraade. Dette Forhold faar Betydning, naar man forsøger at sammenarbejde Tankegange, der ifølge deres Opbygning er forskelligartede, til en samlet Disciplin. Indskrænker man sig nemlig i erkendelsesteoretiske Diskussioner udelukkende til paa den Maade, der er antydet ovenfor, at angive Problemstilling og Begrebsapparat for hver Tankegang, opnaar man derved ikke mere end en formel Kontrol

¹⁾ Om den statiske Teoris Gyldighedsomraade sml. Forfatterens Afhandling: Struktur und Grenzen der statischen Wirtschaftstheorie. Arch. f. Soz. wiss. und Soz.pol. 1933, S. 545.

DEN ØKONOMISKE TEORIS PRÆMISSER

AF SVEND RIEMER

DEN Maade, hvorpaa man har beskæftiget sig med den økonomiske Teoris erkendelsesteoretiske Forudsætninger, er i Løbet af Videnskabens Historie undergaaet væsentlige Ændringer.

Under Indflydelse af metafysiske Grundforestillinger stredes man om, hvorvidt den ene eller anden Forskningsmetode var den rette Vej til Opfattelsen af de økonomiske Fænomeners »Substans« eller »Væsen«. I det egentlig videnskabelige Stadium i den økonomiske Teoris Udvikling blev det ligegyldigt, hvilken Metode den enkelte Forsker anvendte, naar han blot angav Problemstilling og Begrebsapparat paa fyldestgørende Maade og ikke i sine enkelte Ræsonnementer overskred Gyldighedsomraadet for det anvendte Tanke-system¹⁾. Her bygger den erkendelsesteoretiske Diskussion ikke længere paa Udsagn om »Virkeligheden«, med hvilken den søger at bringe Teorien i Overensstemmelse; den indskrænker sig til den mere beskedne Opgave at foretage en Begrebsanalyse.

I Almindelighed er man kun i ringe Grad klar over, at der ved Undersøgelsen af økonomiske Problemer paa denne Maade kan komme Problemstillinger af meget forskellig Art til Anvendelse, og at man hyppigt finder sideordnede Problemstillinger, der beror paa forskelligartede Præmisses. Vi maa, for blot at nævne et Exempel, gaa ud fra andre Forudsætninger, naar vi forsøger at forklare Konjunkturfænomenet, end naar vi bestræber os paa at bestemme den umiddelbare gensidige Afhængighed mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel.

Hvorledes man nu end bestemmer Præmisserne i de forskelligartede økonomisk-teoretiske Tankegange, hviler de dog stadig paa en eller anden systematisk Opfattelse af visse Elementer i den moderne Markedsøkonomi. Ved Opbygningen af sit Præmisapparat griber den økonomiske Teori altsaa stadig ind paa de almindelige Socialvidenskabers Omraade. Dette Forhold faar Betydning, naar man forsøger at sammenarbejde Tankegange, der ifølge deres Opbygning er forskelligartede, til en samlet Disciplin. Indskrænker man sig nemlig i erkendelsesteoretiske Diskussioner udelukkende til paa den Maade, der er antydnet ovenfor, at angive Problemstilling og Begrebsapparat for hver Tankegang, opnaar man derved ikke mere end en formel Kontrol

¹⁾ Om den statiske Teoris Gyldighedsomraade sml. Forfatterens Afhandling: Struktur und Grenzen der statischen Wirtschaftstheorie. Arch. f. Soz. wiss. und Soz.pol. 1933, S. 545.

med Forskningsarbejdet. Man giver Afkald paa at influere paa Forskningens Indhold og opnaar en ordnet Sammenhæng mellem forskellige sideløbende Enkeltundersøgelser.

Før vi gaar over til at omtale forskelligartede sociologiske Forudsætninger for økonomisk-teoretiske Analyser, vil vi udtrykkelig betone, at vi derved gaar en Vej, der adskiller sig betydeligt fra, hvad den økonomiske Teoretiker selv i de fleste Tilfælde tænker om sit Arbejdes Forudsætninger. Det er en kendt Sag, hvorledes man i længere Tid har diskuteret og søgt at overvinde Dualismen inden for den økonomiske Teoris Rammer i den Hensigt at erstatte Modsætningen mellem Statik og Dynamik med en økonomisk Enhedsteori¹⁾. Vi erkender imidlertid ikke blot Nødvendigheden af en saadan Adskillelse, men regner under Bestræbelserne paa at løse forskelligartede Problemer med Muligheden af en yderligere Opdeling af den økonomiske Teoris Arbejdsomraade. Desuden vil vi forsøge at vise, at Bestræbelserne for at gøre den økonomiske Teori til en samlet Systembygning, inden for hvilken man med Anvendelse af de aftagende Abstraktioners Princip efterhaanden nærmer sig de komplicerede Problemer i den økonomiske Dynamik, beror paa en Misforstaaelse af de erkendelsesteoretiske Forudsætninger.

Den økonomiske Teori kan ikke betragtes som en Enhed ud fra sin Metode, men kun ud fra den fælles Erkendelsesgenstand, Kausalforbindelserne, der sammenknytter det moderne økonomiske Liv. For at komme denne Sammenhæng nærmere og naa til et sluttet Billede, kræves der stadig en bevidst Tilknytning til de relevante Elementer i den moderne økonomiske Organisation.

Vi kan inden for den økonomiske Teori skelne mellem følgende Arbejdsomraader, der ifølge deres erkendelsesteoretiske Forudsætninger adskiller sig afgørende fra hinanden:

- 1) Den »exakte« Teori, der fremstiller den umiddelbare gensidige Afhængighed mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel.
- 2) Undersøgelser af Virkningerne af Markedsindgreb, der overskrider Grænsen for »infinitesimale« Variationer i Data. Det drejer sig her om Situationsanalyser med Udgangspunkt i
  - a. Delmarkeder,
  - b. Rentabilitetskalkulationer for enkelte Bedrifter og Bedriftsgrupper,
  - c. Sammenhængen i Pengeøkonomien,
  - d. Betingelserne for den samfundsøkonomiske Omsætningsproces overhovedet.

Ved alle disse Undersøgelser har vi i Ligevægtsteoremet et Instrument, der holder Undersøgelsen af de mulige Virkninger inden for bestemte Grænser.

- 3) Supplerende Erkendelse af sociologisk og socialpsykologisk Karakter, der maa anvendes som Hjælpemiddel i en Situationsanalyse, for saa vidt det derved bliver muligt at foretage et

¹⁾ Sml. hermed Artiklerne: Adolf Löwe: Wie ist Konjunkturtheorie überhaupt möglich? W. W. A. 1926, Bind II. S. 165 ff. Friedrich A. v. Hayek: Das intertemporale Gleichgewichtssystem der Preise und die Bewegungen des Geldwertes. W. W. A. 1928, Bind II. S. 33 ff.

Udvalg mellem de talrige mulige Reaktionsmaader hos de Personer, som bliver berørt af et økonomisk Indgreb.

- 4) *Konjunktursvingningernes Problem*, hvor man baade hvad angaar Aarsagssammenhængen og Spørgsmaalet om mulige Ændringer i den økonomiske Udviklings Rytme maa gribe tilbage til de institutionelle Forudsætninger for Økonomiens Organisationsform.
- 5) *Konjunkturstatistiske Undersøgelser*, der paa Grundlag af et empirisk Materiale søger at fremstille Sammenhængen mellem Dataændringer i de forskellige Konjunkturfaser.

Det følgende gør ikke Krav paa at være en udtømmende Oversigt. Det fremgaar imidlertid tydeligt af Opregningen, hvor forskellige de Problemstillinger og Arbejdsmetoder er, som man plejer at sammenfatte under det fælles Overbegreb: den økonomiske Teori.

Den rigtige Forbindelse mellem de forskellige Problemstillinger og de tilsvarende Forskningsmetoder er indlysende, saa snart man gør sig klart, at de har deres Udspring i Sociologien. Vi vil nu i det følgende søge at vise, hvorledes alle de nævnte Arbejdsomraader paa en særlig Maade staar i Forbindelse med en sociologisk Analyse af den moderne Markedsøkonomi.

1. Den »exakte« Teori.

Forudsætningerne for den »exakte« Teoris Sætninger er ofte blevet formulerede. *Joseph Schumpeter* har i sin »Wesen und Hauptinhalt der ökonomischen Theorie«¹⁾ gjort sig store Anstrengelser for at formulere de Betingelser, hvorunder Lovene om det gensidige Afhængighedsforhold mellem Udbud, Pris og Efterspørgsel kan virke uforstyrret. Han naar herved til en Tankekonstruktion med et gnidningsløst fungerende statisk Kredsløb. Garantien for, at det her ikke kommer til Friktioner, der kunde forstyrre den teoretiske Tankegang, er indeholdt i en Række Betingelser, nemlig at Antallet af Konkurrenter paa Markedet er uendeligt stort, og at man regner med et fælles Marked, hvor alle Datavariationer straks bliver almindelig kendte. Endelig betones det udtrykkeligt, at man kun ved infinitesimale Dataændringer kan regne med, at den Lovmæssighed, som man her er kommet paa Spor efter, virkelig bliver realiseret. Ved kvantitativt omfattende Indgreb i Markedsøkonomien medfører den almindelige Interdependens mellem alle de økonomisk relevante Forhold talrige og forskelligartede Tilbagevirkninger, som Teorien paa dette Abstraktionsplan endnu ikke kan tage Hensyn til.

Indenfor den Forestillingskreds om den »exakte« Teoris erkendelsesteoretiske Grundlag, som vi træffer i samme Form hos næsten alle Teoretikere, møder vi et ejendommeligt Forsøg paa at opstille et fiktivt økonomisk Samfund, der for saa vidt danner et Supplement til de teoretiske Tankegange, som den »exakte« Teoris Sætninger faar ubegrænset Gyldighed for denne Konstruktion. Vi vil imidlertid stille os det Spørgsmaal, om Forestillingen om et saadant fiktivt Samfund overhovedet behøves.

Den exakte Teori fremhæver visse stringente Forbindelser mellem Udbud, Efterspørgsel og Pris, som i en ganske bestemt Betydning ogsaa spiller en Rolle for den moderne kapitalistiske

¹⁾ München og Leipzig 1908.

og afgjort dynamiske Økonomi. Naar de sædvanlige erkendelsesteoretiske Undersøgelser over den økonomiske Teoris Grundlag ikke gaar den mere nærliggende og meget simplere og klarere Vej direkte at spørge om Lovmæssighedens Anvendelsesmuligheder og Gyldighedsomraade indenfor den moderne Økonomi, skyldes det en fejlagtig Analogislutning fra Naturvidenskabernes Fremgangsmaade. Man forsøger at gaa ud fra en Experimentalsituation, i hvilken der foreligger simple Betingelser, der gør Afledelsen af en stringent Lovmæssighed mulig. Det vilde være overflødig at rette Kritik mod den Art af Hjælpe-midler og supplerende Forestillinger, hvis de ikke paa betænkelig Maade førte til Forvirring og ofte gav Anledning til ideologiske Fejlslutninger.

Af den »exakte« Teori maa man kun vente at faa Oplysning om Tendensen til Variation, naar en af Faktorerne Udbud, Efterspørgsel eller Pris ændres. Er man klar over, at den teoretiske Tankegang kun er i Stand til at give visse kvalitative Resultater, at allerede Erkendelsen af konkrete Størrelsesforhold fører ud over de strengt teoretiske Slutningers Nødvendighedskarakter, og at allerede Diskussionen om Efterspørgselsfunktionen som en Kurve af en bestemt Form gør yderligere Antagelser om de tilgrundlæggende sociale Forhold nødvendige¹⁾, saa forstaar man, at den exakte Teoris Sætninger — der ifølge deres Indhold er overordentlig begrænsede — maa gælde for enhver økonomisk Tilstand, dynamisk eller statisk, i hvilken Sammenhængen i det økonomiske Liv konstitueres ved de enkelte Personers Byttehandlinger.

Vigtigere end Dannelsen af et fiktivt Erkendelsesobjekt som den statiske Kredsløbskonstruktion er en Formulering af de Opgaver, som den rene Teori kan løse ved Bedømmelsen af de Forhold, der praktisk beskæftiger os i Dag. Det er ikke vanskeligt at erkende, at det drejer sig om en Lovmæssighed af kvalitativ Natur, og at Anvendelsesomraadet ligger i Bedømmelsen af de umiddelbare Konsekvenser for Byttehandlingerne paa de enkelte Omraader indenfor Markedsøkonomien.

Den »exakte« Teori maa ved en saadan streng Begrænsning af Opgaven henvise til sin virkelige Erkendelsesgenstand. Dens »Præmisses« naar vi ikke frem til ved at oprette et Experimentalfelt, men derved, at vi forsøger at afgrænse dens Erkendelsesgenstand indenfor de bestaaende sociale Forholds Rammer.

Fordelen ved en saadan virkelighedsnær Formulering af den rene Økonomis Forudsætninger ligger for det første deri, at vi straks lader vore Problemstillinger gælde saadanne sociale og økonomiske Forhold, med hvilke ogsaa andre videnskabelige, men ikke »rent« teoretiske Tankegange beskæftiger sig. Som Præmisses anvender vi altsaa ikke længere visse Antagelser om Forholdene i det økonomiske Liv og de enkeltes Handlinger. Om særlige Præmisses kan der kun tales i den Betydning, at man afgrænser en særlig Problemstilling. Men idet denne ved Siden af andre Problemstillinger umiddelbart har Relation til det moderne økonomiske

¹⁾ Den exakte Teoris overordentlig snævre Grænser har jeg fundet formuleret skarpest hos Eduard Schams: Die Cassel'schen Gleichungen und die mathematische Wirtschaftstheorie. Jahrb. f. Nationalök. und Statistik. Band 127, 1927, S. 389.

Samfund, følger af denne sociologiske Sammenhæng Muligheden for at ordne de forskellige Problemstillinger ved Siden af hinanden og sammenlutte dem i en fælles Disciplin.

2. *Virkningerne af omfattende økonomisk-politiske Indgreb.*

Nationaløkonomien udvikler sig i nøje Sammenhæng med de Opgaver, som den økonomiske Praksis stiller. I den tidlige Kapitalismes Tidsalder, hvor et stort Antal Bedrifter konkurrerede med hinanden paa et ukontrolleret Marked, kunde den enkelte i sin Optræden paa Markedet orientere sig ved Hjælp af en meget almindelig Teori om Sammenhængen mellem Pris, Udbud og Efterspørgsel¹⁾. Det er værd at bemærke, at de økonomiske Systemer, som allerede havde stillet det Spørgsmaal, hvorledes den økonomiske Sammenhæng fungerede (man behøver blot at tænke paa Fremstillingen i tableau économique og paa Ricardos Problemstilling), til Genstand havde de forskellige sociale Lags Skæbne ved Overgangen fra Merkantilismen til den rene Kapitalisme.

Inden for Nationaløkonomiens Rammer er efterhaanden de Problemstillinger traadt i Forgrunden, som til Genstand har Følgerne af afgørende Indgreb i det økonomiske Liv, saasom Monopolpolitik og Statens økonomiske Politik. De »Datavariationer«, der har Interesse, kan ikke behandles indenfor den rene Teoris Rammer, da det ved de Ændringer, som her kommer paa Tale, drejer sig om Størrelsesforhold, hvis endelige Karakter ikke længere kan overses. Enhver Lønforandring vedrører nu om Stunder en hel Gruppe af Arbejdere, al Arbejdsløshedspolitik maa overveje Forholdsregler, der medfører afgørende Omstillinger inden for den økonomiske Omsætningsproces; det samme gælder Pris- og Produktionspolitikken ved Arbejdsgiversammenslutninger, Skatte- og Toldpolitikken o. s. v.

Derved sker der en Udvidelse af den økonomiske Problemstilling, som sprænger den »exakte« Teoris Rammer. Entydigheden i den gensidige Sammenhæng mellem Udbud, Efterspørgsel og Pris er ophævet, idet det nu langt snarere gælder om at medtage alle de vigtigste Tilbagevirkninger paa Datavariationen, f. Eks. en Lønsenkning eller en Stigning i Pengeværdien. Problemstillingen har nu forskudt sig til et andet Plan, hvor man ikke længere blot søger at fastslaa en kvalitativ Sammenhæng, men bestræber sig paa at komme til et kvantitativt bestemt Resultat; Følgerne af et Markedsindgreb analyseres paa højst forskellige Omraader indenfor den økonomiske Sammenhæng. At det her drejer sig om Tankegange, der overskrider den rene Teoris Rammer, er aabenbart. Nu er imidlertid den lidet klare Forestilling udbredt, at det her i det mindste er anvendt Teori, som fører os til vore Slutninger. Vi maa derfor spørge, paa hvilken Maade den »exakte« Teoris Systemsammenhæng her finder frugtbar Anvendelse.

Hvor man indenfor Nationaløkonomien søger at beskrive de ovenfor omtalte Tankegange, plejer man at tale om »de aftagende Abstraktioners Metode«. Man udvider som bekendt Forestillingen om et gnid-

¹⁾ Sml. hermed Hans Zeisl: *Maxismus und subjektive Theorie. I: Probleme der Wertlehre.* Schrift. des Vereins f. Soz.pol. Band 187 I. München og Leipzig 1931. — Adolf Löwe: *Economics and Sociology.* London 1935.

ningsløst Kredsløb først til et gnidningsløst og regelmæssigt fremadskridende Samfund og søger saa efterhaanden at indføre de mere komplicerede Fænomener, først og fremmest Konjunkturfænomenet, i Sammenhængen. Ved en saadan Fremgangsmaade overser man let, at man ved at forlade Infinitesimalmetoden har gjort Skridtet over i en anden Problemsammenhæng, og at det nu ikke længere drejer sig om en teoretisk Systemsammenhæng, der tillader Afledelsen af entydige Sætninger. Fremgangsmaadens egentlige erkendelsesteoretiske Karakter forbliver fuldstændig uoplyst. Er den »exakte« Teoris Grund først forladt, bevæger man sig paa et Omraade, hvis erkendelsesteoretiske Grundlag ikke længere kan varieres. Det stationære og det jævnt fremadskridende Samfund saavel som en Økonomi, der udvikler sig under Indvirkning af kumulative Processer, bygger alle, hvad den specifik økonomisk-teoretiske Problemstilling angaar, paa de samme Præmisses. I de forskellige Tankegange bliver Problemstillingen i det en Gang for alle givne Tankesystem ændret, men dette System som saadan bliver ikke udbygget Skridt for Skridt.

Men hvori består nu det fælles i Præmisserne for alle Undersøgelser paa dette Omraade? Undersøgelsen af et Indgrebs Følger i den moderne Markedsøkonomi plejer at knytte sig til en eneste Forudsætning, nemlig den, at den samlede økonomiske Tilpasning sker ved Bytte paa et fælles Marked. Paa denne Forudsætning hviler nemlig Ligevægtsteoremet. Den Ligevægt, der her tages Sigte paa, har imidlertid ikke det ringeste til fælles med en Antagelse om en eller anden bestemt Tilstand i det økonomiske Liv. Det drejer sig om en Ligevægt, der i en fuldkommen Markedsøkonomi er realiseret overalt og til enhver Tid, den Ligevægt, som det fuldbyrdede Bytte skaber for Varer og Priser i den Forstand, at Mængde gange Pris af Varen A er lig Mængde gange Pris af Varen B, for saa vidt de paagældende Mængder er bleven udbyttet med hinanden.

Det er nu uden videre klart, at Ligevægtsteoremet i denne almindelige, formelle Betydning kan anvendes enten paa Delmarkeder eller paa den samlede Økonomi, paa Indtægter og Udgifter for den enkelte Bedrift eller for Bedriftsgrupper, paa Byttet mellem Arbejde og Kapital og paa de forskellige Produktionsgruppers Bytte med hinanden, og endelig ogsaa for pengeteoretiske Forhold. Saalænge der altsaa i Omsætningsprocessen paa en eller anden Maade realiseres et Bytte, består der ogsaa en Ligevægt i den Betydning, hvori den økonomiske Teori plejer at tage dette Ord. Dette gælder for et jævnt fremadskridende Samfund saavel som for de konjunkturelle Svingninger, som det økonomiske Liv er underkastet.

Heraf fremgaar det, at det er en uklar, for ikke at sige falsk Forestilling, der anvendes, naar man taler om Muligheden af »Uligevægt«. Forandrer en Faktor i Ligningen sig, maa man vente en Udligning ved tilsvarende Ændringer i de øvrige Faktorer. Værdien af dette Teorem ligger deri, at man inden for Ligevægtssystemets Rammer ser, i hvilken Retning denne Udligningstendens maa virke. De mulige Følger af en Ændring indskrænkes efter Art og Antal, og det bliver derfor lettere og overskueligere at følge Konsekvenserne af økonomisk relevante Datavariationer.

Naar man taler om en Forstyrrelse af Ligevægten, saa forstaas der sædvanligvis derved to Indgreb i den givne Konstellation mellem de økonomiske Data, hvis Virkninger maa undersøges ud fra Betingelsen om en stadig Ligevægt. En virkelig Uligevægt kan kun indtræffe for den enkelte Bedrift, som imidlertid derved gaar Fallit og udskilles af den økonomiske Sammenhæng.

Vi fastslaar saaledes, at det afgørende Grundlag i den økonomisk-teoretiske Tænken af den lige beskrevne Art er af saa almindelig Natur, at den hverken er indskrænket til statiske Betingelser eller til en Undersøgelse af kvantitativt begrænsede Fænomener.

Naar vi saaledes bestrider Nødvendigheden af, at den økonomiske Teori først maa knytte sine Tankegange til simple, statiske Forudsætninger, for senere at føre dem over paa et mindre abstrakt Plan for derved efterhaanden at tilpasse dem til »Virkeligheden«, maa vi paa den anden Side være klar over, at vi ud fra en saadan Opfattelse af den økonomiske Teoris Grundlag ikke kan forvente Resultater, der betegner Lovmæssigheder i den »exakte« Teoris Betydning, men kun Udsagn af en lidet bestemt Art. Det er netop de falske erkendelsesteoretiske Forestillinger, som Flertallet af de økonomiske Teoretikere betjener sig af, Indførelsen af supplerende Konstruktioner o. s. v., der fører til den Opfattelse, at den økonomiske Teori efterhaanden undergaar en Forandring ved en fremadskridende Tilnærmelse til den konkrete Virkelighed. De Problemstillinger, der søger ud over den »exakte« Teoris Rammer og arbejder med et Ligevægtsskema og bevidst opererer med endelige og ikke uendelig smaa Størrelser, kan aldrig føre til et entydigt, nødvendigt Resultat. De ligger erkendelsesteoretisk i et helt andet Plan. Det drejer sig her ikke længere om Teori i den Betydning, at man drager Slutninger ud fra et System af Præmisser. Det drejer sig om en kasuistisk Undersøgelse af de mulige Følger af et bestemt Markedsindgreb. En »Anvendelse« af Teorien kan der her kun være Tale om, for saa vidt Ligevægts-teoremet her kommer frem og man derved paa Forhaand systematisk indskrænker Antallet af mulige Konsekvenser i en vis Retning.

Teoriens »Anvendelse« sker imidlertid med et yderst utilstrækkeligt Materiale. Overalt, hvor man opererer med et økonomisk Ligevægtsskema, kan bestemte Ændringer i de givne Data udløse Udligningsbevægelser af meget forskellig Art. Derfor vil det altid være nødvendigt at indføre Formodninger om visse Reaktionen hos de handlende, naar man stiller Spørgsmaalet om de Virkninger, en Ændring i et Datum har paa en bestemt anden økonomisk Faktor. Man kan i vidt Omfang understøtte disse Mellemed ved Erfaringer og derved øge Resultatets Sandsynlighed. Men man har her forladt Omraadet for en Teori, der paa et entydigt Spørgsmaal er i Stand til at give et entydigt Svar¹⁾.

¹⁾ I følgende to Arbejder finder vi et særlig klart Udtryk for den teoretiske Kasuistik's Karakter og en bevidst Behandling af de forskellige Reaktionsmuligheder, der bestaar ved Siden af hinanden: Emil Lederer: *Technischer Fortschritt und Arbeitslosigkeit*. Tübingen 1931, og Bertil Ohlin: *Penningspolitik, offentliga arbeten, subventioner och tullar som medel mot arbetslöshet*. *Arbetslöshetsutredningens Betänkande 2. Bilaga 4*. Stockholm. 1933.

Ved de Tankegange, man i Almindelighed kalder økonomisk-teoretiske, drejer det sig altsaa om kasuistiske Undersøgelser over de sandsynlige Reaktioner i de enkelte Led eller Grupper inden for den moderne Markedsøkonomi. Ifølge disse Reaktioneners Ubundethed kan Resultatet altid kun naa en mere eller mindre høj Grad af Sandsynlighed. Her — mere end paa den »exakte« Teoris Omraade — er det af Betydning, at man paa Grundlag af de givne sociale Forhold gaar ud fra Individernes rationelle Handlinger og derved indskrænker de mange Handlingsmuligheder, der foreligger, og som maa diskuteres ud fra deres Sandsynlighed. Analysen af en økonomisk Situation maa altid gribe tilbage til Erfaringer af socialpsykologisk Art, støttet til Resultater fra Socialstatistiken og Konjunkturbistorien, for ikke at fortabe sig i Mulighedernes Overflod.

Allerede paa Grund af de økonomisk-teoretiske Tankeganges ejendommelige Struktur er entydige Resultater ikke at forvente. Hvorledes en Lønforhøjelse eller -formindskelse, hvorledes en inflationistisk eller deflationistisk Pengepolitik indvirker paa den økonomisk Situation, derom er overhovedet ingen principiel Dom mulig. Det er ikke en teoretisk Tankegang alene, der maa bringes til Anvendelse ved dette Spørgsmaals Afgørelse, men en Tankegang, der betjener sig af socialpsykologisk og økonomisk-statistisk Kendskab. Enhver økonomisk Dom indenfor Rammerne af et organiseret økonomisk Byttesamfund kan derfor ikke gøre Krav paa mere end approximativ Gyldighed. Markedsligningen betegner i den Overflod af forskellige Sammenhæng, der maa trækkes ind i Undersøgelsen, det eneste faststaaende Teorem. Den afstikker visse formelle Grænser for Mulighederne under de givne økonomiske Forhold.

Man har — ikke helt med Urette — paastaet, at det er den økonomiske Teoris Opgave at opstille et »System von Fragestellungen«¹⁾, som den empiriske Forskning maa bestræbe sig paa at besvare. I sin foreliggende Form opfylder den økonomiske Teori næppe denne Opgave i Øjeblikket. Det grundlæggende Ligevægtsteorem, der hviler paa Markedsøkonomiens Struktur, har kun den Opgave at sammenholde de Problemstillinger, der viser sig paa den praktiske økonomiske Politiks Omraade, i en systematisk, formel Orden. Langt snarere maa man sige, at det Væld af økonomisk-teoretiske Problemstillinger, der findes, udvikler sig kaotisk og uden Sammenhæng i Anledning af forskellige konkrete økonomiske Situationer. Ved Problemstillingen drejer det sig altid om en Situationsanalyse og Spørgsmaalet er, hvilke Virkninger det politiske Indgreb i Økonomien har. Intet Omraade inden for Socialvidenskaberne frembyder i større Omfang »Leistungswissen«, som umiddelbart kan anvendes ved Løsningen af praktiske Opgaver, der trænger sig paa.

Derved fremtræder en anden karakteristisk Egenskab ved den økonomiske Teoris Struktur. Teoremet om en økonomisk Ligevægt — i Betydning af en Fremstilling af de formelle Elementer i en Byttesituation — er saa almen-gyldigt, men samtidig ogsaa af en saa vidtgaende, indholdsløs Art, at det kan anvendes overalt ved Analysen af økono-

¹⁾ Sml. hermed Gunnar Myrdal: Der Gleichbewiechtbegriff als Instrument der geldtheoretischen Analyse. Beiträge zur Geldtheorie. Wien 1933. S. 483 ff.

miske Sammenhæng. Om man gaar ud fra et Delmarkeds Ligevægtsbetingelser, om man stiller Indtægts- og Udgiftsposter for en enkelt Bedrift eller for alle Bedrifter op over for hinanden og undersøger Virkningerne af Datavariationer (som Særtilfælde maa Monopolteorien indornes her), eller om man i faa sammenfattende Kategorier udkaster en tableau économique for det økonomiske Samfund og i Tanken eksperimenterer dermed — stadig giver Ligevægtsskemaet Oplysninger om den uforstyrrede formelle Sammenhæng, der indenfor den økonomiske Organisation bestaar mellem Systemets Data. Derved faar vi Øje for et Moment i den økonomiske Teoris Struktur, som ofte har givet Anledning til ideologiske Fejlslutninger: Tankegangens vilkaarlige Tilknøytningsspunkt. Der bestaar for Eksempel ved Spørgsmaalet om Arbejdsløshedens Bekæmpelse en Mulighed for at anlægge Argumentationen i Ligevægtsskemaer med meget forskelligt Indhold. Man kan udgaa fra en Ligning, der — mere eller mindre detailleret — formulerer den pengeøkonomiske Sammenhæng, eller man kan vælge et Udgangspunkt, der fremstiller den nødvendige Overensstemmelse mellem Produktionsgoder og Konsumgoder i Omsætningsprocessen; man kan altsaa gaa vilkaarligt frem ved Ligevægtsbetingelsernes Konkretisering.

Man kunde maaske mene, at dette er relativt ligegyldigt, og at man til Slut ved Indføjelsen af konkrete Størrelsesforhold i Ligningen, ved en fremadskridende Forfinelse af Analysen og en stadig Tilnærmelse til »Virkeligheden« maatte komme til det samme Resultat ad forskellige Veje. Det er imidlertid slet ikke Tilfældet. At nærme sig til Virkeligheden betegner principielt en Proces ad infinitum. Det er umuligt at trænge ind i alle Markedets Forgreninger, at tage alle Tilbagevirkningerne med. Allerede ved det første Skridt i enhver Situationsanalyse staar man — som vi har set — overfor Nødvendigheden af at vælge mellem forskellige Reaktionsmuligheder og bygge videre paa Formodninger om deres Sandsynlighed. Det drejer sig altid om Massefænomener, saaledes at en entydig rigtig Løsning paa det stillede Spørgsmaal ikke kan anvendes. Jo mere man er tvunget til at gaa i Enkeltheder, jo flere bliver de Antagelser, som man paa Argumentationens Vej maa indføre om Individernes Handlinger og Reaktionen. Kravet om, at man med Udgangspunkt i en Del af Markedet i Tanken skulde kunne optage hele den konkrete Omsætningsproces — et Krav, som man maa stille, hvis de forskellige Argumentationsrækker skal træffe eller dække hinanden paa den empiriske Forsknings Plan — maa altsaa afvises som illusorisk.

Konsekvensen er, at ligesom Problemstillingen sætter ind paa en Del af hele den økonomiske Sammenhængs Omraade, maa ogsaa Problemløsningen søges i Sammenspillet mellem de Kategorier, som man i en forenklet Sammenhæng har taget ind i Ligevægtssystemet. Pengeteorien vil paa Grund af dette Skema føre til pengepolitiske, Lønteorien til lønpolitiske Indgreb ved Bekæmpelsen af en Krisesituation¹⁾.

Den udbredte erkendelsesteoretiske Uklarhed om den exakte Teoris Gyldighedsomraade fører til, at en entydig Problemløsning stadig spøger i Hovedet paa mange Teoretikere; her har man Nøglen til de talrige, ideolo-

¹⁾ Sml. hermed følgende Afsnit i Forfatterens ovennævnte Afhandling: Das wirtschaftspolitische Argument.

gisk farvede Situationsanalyser og herpaa beror det, at en saglig Diskussion om den økonomiske Politik, der fører til anerkendte Resultater, er saa godt som umulig.

3. *Supplerende Erkendelse af sociologisk og socialpsykologisk Art til Støtte for de enkelte Situationsanalyser.*

Hermed søger vi at afgrænse et Arbejdsomraade inden for Nationaløkonomien, der indtil nu kun er blevet behandlet usystematisk og alt for lidt bevidst af Fagøkonomerne. Det er allerede nævnt, hvorledes enhver Situationsanalyse Skridt for Skridt maa søge at naa frem til visse Antagelser om Reaktionen hos de enkelte Individier. Hvorledes f. Eks. en Lønforhøjelse influerer paa den økonomiske Omsætningsproces, kan ikke afgøres principielt¹⁾, men kun ved en i Enkeltheder gaaende Analyse af, i hvilket Omfang man kan regne med en Konsumtionsstigning, hvilke Varer den stigende Købekraft retter sig imod, om der i de paagældende Produktionsgrene kan blive Tale om Ansættelse af ny Arbejdskraft, eller om Varerne, der anvendes, faas ved Import fra Udlandet. Ved at anlægge en saadan aaben Kasuistik, ved hvilken man snart bygger videre paa den ene, snart paa den anden Antagelse, beror Rigtigheden af de Konklusioner man vil lægge til Grund for den økonomiske Politik, paa, om de Antagelser er træffende valgt, som man har indbygget i sine Ræsonnementer.

Her kan man ikke nøjes med Antagelsen af rationel Handlen. Der kræves Kendskab til, hvorledes de forskellige Forbrugsklasser forholder sig ved pludselige Indkomstforskydninger. Der kræves Indblik i Produktionsvanerne i de Industriegrene, der kommer paa Tale, for at bedømme Sandsynligheden for Ansættelse af nye Arbejdere. Der kræves Kendskab til Reaktionen hos Driftsherrerne ved Ændringer af visse Faktorer i deres Produktionskalkulationer.

Overfor det her antydede Problemkompleks staar den nationaløkonomiske Videnskab ofte paa et førvidenskabeligt Niveau. Ved Valget af Antagelser støtter man sig ikke altid til planmæssig opnaaet eller forarbejdet Erkendelse. Man bevæger sig ofte i almindelige Talemaader om Sandsynligheden af det ene eller andet Forhold, man stoler paa sin egen Intuition, og lader herved ofte Forsættet spille en afgørende Rolle, der løser Spørgsmaalet i den ene eller anden Retning.

Nu skal det imidlertid ikke nægtes, at med den nationaløkonomiske Specialforsknings Fremskridt anvender man i stadig stigende Grad Erkendelse fra Socialvidenskabernes almindelige Omraade. For saa vidt man overhovedet er klar over den Kendsgerning, at man herved er gaaet ud over den økonomiske Teoris Rammer i snævrere Forstand, taler man om Anvendelsen af »Hjælpevidenskaber«. Der mangler imidlertid fuldstændig en planmæssig Bearbejdelse af det Problemkompleks, der slutter sig hertil. Kunde det lykkes den økonomiske Teori at frigøre de forskellige Erfaringer og Forudsætninger og Lovmæssigheder, som den har Brug for til sine Slutninger, fra de Hjælpevidenskaber, som udgør de almindelige Socialvidenskabers

¹⁾ Inden for Løndiskussionen er Alf Johansson kommet til dette Resultat paa Grundlag af empiriske Undersøgelser: Lönutveckling och arbetslöshet. Stockholm 1934.

Overdrev, forekommer det mig, at man vilde være naaet et vigtigt Skridt fremad. Først da kan man med Rette sige, at Teorien gør sig det til Opgave at udarbejde et »System von Fragestellungen« ud fra immanente Bestræbelser for Fuldstændiggørelse, mens den endnu i Dag mere eller mindre lader sig lede af et Erkendelsesbehov i en aktuel Nødstilstand eller endog af et Behov for en ideologisk farvet Bevisførelse.

Paa denne Maade kunde der ud fra den økonomiske Problemstilling udgaa en impulsgivende Indflydelse paa den socialvidenskabelige Forskning. Man kunde skitsere planmæssige sociologiske Undersøgelser paa »Antagelsernes« lidet udforskede Omraade.

Undersøgelserne af Efterspørgselsens Elasticitet paa bestemte Markedsomraader gaar i denne Retning; kun er man ikke helt klar over deres Betydning og er let tilbøjelig til at konstruere en falsk erkendelsesteoretisk Sammenhæng mellem saadanne Undersøgelser og den »exakte« Teoris Efterspørgselskurver. Men ogsaa her kan Nationaløkonomien kun trænge videre frem, naar den gør sig den saglige Forbindelse med Sociologien klar.

4. Konjunktursvingningernes Problem.

Spørgsmaalet om Aarsagerne til Konjunktursvingningerne har længe optaget Nationaløkonomien. Den sædvanlige Fremgangsmaade var, at man gik ud fra en vilkaarlig Beskrivelse af Konjunkturfænomenet. Paa et Punkt i en af Faserne, for det meste Tidspunktet for den dybeste Depression, antog man Tilstedeværelsen af en økonomisk Ligevægtstilstand. Paa denne Ligevægtstilstand lod man nu en af de økonomiske Faktorer bryde ud, enten det nu var Driftsherrens skabende Handlinger, eller en for liberal Kreditgivning, en Forandring i Lønforholdene o. s. v. o. s. v. Derefter gennemgik man i Beskrivelsen af Konjunkturforløbet de forskellige Faser og naaede paa denne Maade til, at hele Bølgebevægelsen fremkommer som en udlignende Reaktion mod Datavariationer, som man vilkaarligt har taget til Udgangspunkt. Følgen var, at man kunde se Aarsagen til Konjunktoren i enhver af de økonomiske Grundfaktorer. Enhver Konjunkturpolitik kunde ud fra denne Fremgangsmaade lade sig forsvare, ligesom man paa denne Maade let kunde levere Argumenter mod en hvilken som helst ubehagelig Konjunkturpolitik.

Ogsaa her har den Omstændighed, at man inden for Nationaløkonomien har en Tilbøjelighed til at gaa ud fra en fælles Disciplin og derved blande forskellige Problemstillinger sammen, ført til, at man i Aartier har bidt sig fast i Skinproblemer.

For at komme Aarsagsproblemet nærmere, er det nødvendigt at gaa tilbage til de sociale Institutioner, paa hvis Organisationsform det moderne økonomiske Liv beror. Det drejer sig om en Problemstilling, ved hvis Behandling Nationaløkonomien bevidst maa erkende, at den er en historisk Videnskab og frigøre sig for den naturvidenskabelige Indstilling, som er blevet slæbt med fra det 19. Aarhundrede. Det maa gælde om at naa til en systematisk Sammenfatning af de Elementer i den moderne økonomiske Struktur, paa hvis Grundlag Krisefænomenet udspiller sig. Det drejer sig her ikke om andet end at naa til en exakt Formulering af, hvad man ofte kort betegner som »Planløs-

heden i det kapitalistiske Samfund«. Man maa gaa ind paa Markedsøkonomiens Grundlag, paa den Konflikt, der fremgaar som Resultat af Driftsherrernes umiddelbare og samtidige Reaktionen i en bestemt Markedssituation, Produktionsvejenes Længde og Fastgørelsen af økonomiske Værdier paa den anden Side. Det bliver da muligt yderligere at vise, hvorledes visse institutionelle Forandringer, som Fremkomsten af større Bedriftsenheder eller en Planlægning af Produktionen paa længere Sigt, kan modificere Konjunkturfænomenets Grundlag.

I Modsætning til, hvad den fra Tid til anden aktuelle »Institutionalisme« gør gældende, maa vi antage, at særlig vidtgaaende Resultater foreløbig ikke er at vente paa dette Omraade inden for Nationaløkonomien. Ikke des mindre maa det ubetinget kræves, naar Problemstillinger af denne Art dukker op, at de bevidst stilles ind i en Problemsammenhæng, der muliggør en historisk-sociologisk Behandling af de relevante Institutioner, som inden for det moderne Samfund former det økonomiske Liv.

5. Konjunkturstatistiske Undersøgelser.

Ved konjunkturstatistiske Undersøgelser naar man karakteristisk nok ofte til Konklusioner af den Art, at man ud fra Iagttagelsen af talrige Konjunkturforløb slutter til et »normalt« Forløb, og dernæst stiller man Forestillingen om det normale Konjunkturforløb i Prognosens Tjeneste¹⁾.

Forudsætningen for saadanne Slutninger er Antagelsen af konstante institutionelle Betingelser. Det maa være Sociologiens eller en sociologisk orienteret Teoris Opgave at klarlægge, hvorvidt der sker Ændringer i de sociale Forhold, som gør Afvigelser fra »Normalkurven« sandsynlige.

Ved nøjere Eftersyn vil Læseren erkende, at denne Afhandling paa intet Punkt har stillet nye Løsninger af gamle Problemer i Udsigt. Erkendelsesteoretiske Overvejelser kan kun have til Opgave at befrugte den empiriske Forskning ved at skaffe en mere overskuelig og klar Sammenhæng mellem de forskellige Problemstillinger og Arbejdsmetoder. Hvis de bevirker, at enhver Problemstilling bliver henvist til det Omraade, hvor den hører hjemme, modarbejdes de ideologiske Slutninger, som, rent teknisk set, ofte har deres Udspring i Besvarelsen af en Problemstilling, der følger af en falsk metodisk Sammenhæng.

Naar man paa denne Maade stadig gør sig klart, at de økonomiske Problemstillinger kun er en Del af den større Sammenhæng inden for de sociologiske Problemstillinger om det moderne økonomiske Samfunds Fungeren, forhindres man i at blive revet med af de valgte Metoder og de dermed sammenhængende supplerende Forestillinger og kan afvise Fejlslutninger af kompliceret Art. Indenfor Rammerne af den ovenfor undersøgte Situationsanalyse kan man kræve, at en vis Fremgangsmaade opgives til Gunst for en anden ved Undersøgelsen af en

¹⁾ For O. Morgenstern (Wirtschaftsprognose, Wien 1928) er Prognoseproblemet med Rette en uøselig Opgave, fordi Prognosen selv medfører en Ændring i de institutionelle Betingelser for det konjunkturrelle Forløb.

foreliggende Sammenhæng. Hvis det f. Eks. ikke lykkes at faa en tilfredsstillende Diskussion af Omsætningsprocessen, naar man tager sit Udgangspunkt i en pengeteoretisk Ligevægt, kan man bevidst opstille Spørgsmaalet, om ikke et andet Udgangspunkt vil vise sig mere frugtbart. Saaledes kan man f. Eks. kræve og begrunde en Behandling af Arbejdsløshedsproblemet ud fra Konsumgode- og Produktionsmiddelproduktionen indenfor det traditionelle Ligevægtssystem. Den formelle Metode beholdes altsaa i disse Tilfælde, men det konkrete Udgangspunkt i Situationsanalysen forskydes. Med Henvisning til det foreliggende Problem kan man med Støtte i vor erkendelsesteoretiske Position kræve, at andre Forhold bliver draget ind i Ligningssystemet for at underkastes en nærmere Analyse. Saaledes har jo for nylig *Keynes* i Anledning af Iagttagelsen af Sammenhæng, som man ikke tidligere har taget Hensyn til, i væsentlig Grad omlagt den Type af Situationsanalyser, han anvendte. Den omvæltende Betydning for Nationaløkonomien, han tillægger denne Fremgangsmaade, viser i hvor høj Grad Teoriens klassiske Tradition har ladet sig tyranisere af en ganske bestemt Maade at anvende Ligevægtsteoremet paa, saaledes som det kommer til Udtryk i *Keynes'* oprindelige Ligningssystem. Han var ikke klar over de økonomisk-teoretiske Ræsonnementers formelle Karakter og følte sig bundet til at bibeholde en ganske bestemt Ligevægtsbetragtning.

Hensigten er altsaa at forsøge at komme bort fra en Fremgangsmaade, som de økonomiske Teoretikere hidtil har følt sig berettiget til at anvende, paa Grundlag af deres almindelige erkendelsesteoretiske Forestillinger. Denne Fremgangsmaade bestod deri, at man søgte at fastlægge Teoriens Præmisser engang for alle, for derefter at lukke Døren i for Virkeligheden, idet man paa en aandfuld Maade byggede videre paa videnskabelige Detailproblemer inden for det engang valgte Systems Grænser. Dette førte ofte til, at man ved en Konfrontation med det økonomiske Liv bestyrtet maatte opgive tidligere vunden Indsigt. Man maa derfor kræve, at Teoretikeren stadig gør sig de forskellige erkendelsesteoretiske Forudsætninger klar ved Bearbejdelsen af Problemerne.

»Opfattelsen af den økonomiske Teori som et sluttet System« maa i hvert Fald opgives.

Nødvendigheden for den økonomiske Teori af et snævert Samarbejde med de Videnskaber, der har til Opgave at beskæftige sig med Nationaløkonomiens Præmisser, altsaa Sociologien, skulde tydeligt fremgaa af denne Afhandlings Tankegang. Vi har ogsaa set, hvorledes allerede i Dag sociologiske Tankegange i stort Omfang indgaar i Nationaløkonomens Arbejdsomraade, men at han desværre ikke føler sig tvunget til bevidst at beskæftige sig med denne videnskabelige Disciplins særlige Karakter, der ligger saa langt fra den »exakte« Teori, som man plejer at orientere sig i.